

Ellen Schrumpf

Arbeidervernloven - vern av arbeiderbevegelsens eller arbeiderfamiliens interesser?

27. juni 1892 vedtok Stortinget «Lov om Tilsyn med Arbeide i Fabriker m.v.» Lovens formål var å minske faren for arbeidsulykker, bedre de hygieniske forholdene, sørge for å holde barn under 12 år ute av fabrikkene og innskrenke arbeidet for barn og unge mellom 12 og 18 år. Et statlig fabrikktilsyn skulle kontrollere at lovens bestemmelser ble overholdt.

Det var forbudet og reguleringen av barnearbeidet som var lovens hovedanliggende. Det er også spørsmålet om lovregulering av barnearbeidet i industrien som er denne artikkelens tema. Innenfor arbeiderklassen fantes det ulike syn på dette spørsmålet. Den unge arbeiderbevegelsen gikk aktivt inn for å forby industriarbeidet for barn, mens arbeiderfamiliene, som var direkte berørt av et slikt forbud, ønsket å ha barna i lønnet arbeid i fabrikkene.

I denne artikkelen skal jeg forsøke å finne ut hva som var grunnlaget for at ulike grupper innenfor arbeiderklassen hadde forskjellig syn på industrielt barnearbeid. Var det et uttrykk for at arbeidernes ledere var bedre skolert, og derved i stand til å se at barnearbeid på lengre sikt var til skade for hele arbeiderklassen, mens arbeiderfamiliene tenkte kortsiktig økonomisk og ikke var i stand til å overskue hele klassens interesser og sette spørsmålet inn i en større politisk sammenheng?

Eller bunnet motsetningene i at arbeiderbevegelsen og arbeiderfamiliene faktisk hadde motstridende interesser? Sto lederne innenfor arbeiderbevegelsen fjernt fra arbeiderfamilienes hverdag, og ble de på den måten mindre opptatt av arbeiderfamiliens interesser og mer opptatt av taktiske og teoretiske hensyn. Engasjerte arbeiderbevegelsen seg i spørsmålet om barnearbeid i industrien først og fremst fordi det var et spørsmål som egnet seg for å kompromittere og svartmale det kapitalistiske samfunnet, for derved å vinne oppslutning

om bevegelsen, mens arbeiderfamilien på sin side ville forsvare tradisjonen med familien som en økonomisk enhet?

Disse spørsmålene skal diskuteres. Arbeiderbevegelsens syn skal vurderes på bakgrunn av marxistisk teori og i forhold til den internasjonale arbeiderbevegelsens standpunkt i dette spørsmålet, og arbeiderfamilien skal settes inn i en familie- og arbeidslivshistorisk sammenheng. Men først skal jeg redegjøre kort for bakgrunnen til at arbeidet med loven kom i stand.

Barnearbeidets omfang

I 1875 fikk statistiker og sekretær i Statistisk Sentralbyrå J.N. Mohn i oppdrag av Kirkedepartementet å undersøke omfanget av barns arbeid i industrien og redegjøre for de vilkårene disse barna arbeidet under. Resultatene av undersøkelsen ble offentliggjort i 1878 og viste at så mye som rundt 8 % av arbeidskraften i industrien var barn under 15 år. Det utgjorde 3370 barn. Mohn hevdet at det var flere barn i norsk industri enn i andre lands industri, og i flere viktige grener var det «særdeles mange Børn». ¹ Det var i tobakksindustrien at andelen var størst. Her utgjorde barna ca. 45 % av arbeidsstokken. I fyrstikkindustrien var over 30 % av arbeiderne barn. Sagbruksindustrien hadde flest barn med 793 i avslutte tall. ²

Utover i 1870-åra gikk tallet på barn i industriarbeid tilbake. I 1891 hadde det sunket til 2008, og i 1910 var det 1604 barn i industrien. ³

Innslaget av barn i industrien var altså betydelig, men det var i klar tilbakegang fram mot 1892 da fabrikktilsynsloven ble vedtatt. Likevel var det en sak arbeiderbevegelsen engasjerte seg sterkt i.

Arbeiderbevegelsen

Allerede de første filantropiske arbeiderforeningene tok opp spørsmålet om barnearbeid. Det startet i 1857 da Christiania kommunes fremste embedsmann for fattigsaker, rådmann Ebell, skrev i Morgenbladet og tok til orde for at barnearbeidet måtte reguleres. Når barn arbeidet 13 timer daglig fem dager i strekk, var det både helsefarlig og gikk ut over skolegangen til barna. I den forbindelse kunne arbeiderforeningen Enerhougen Samfund opplyse at et initiativ var tatt. Foreningen hadde sendt en henstilling til regjeringen om å foreta seg noe med hensyn til barns arbeid. ⁴

Spørsmålet dukket opp igjen i 1870-åra. På flere møter i Christiania Arbeidersamfund og i lokale arbeiderforeninger

ble lovregulering av barnarbeid i industrien drøftet. De fleste uttalte seg positivt om det. Det ble begrunnet med humanitære hensyn og hensynet til barnas skolegang og framtid.⁵

De filantropiske arbeiderforeningene var konservativt ledet, men også fra sosialistisk hold kom kravet om regulering av barnarbeid. I den sosialistiske agitasjonen som fant sted i Kristiania i begynnelsen av 1870-åra, het det at det skulle arbeides for «en Omordning av Fabrikvæsenet, nærmest med Hensyn til Indskrænking af Børns og Kvinders Arbejde i Fabrikker og Fastsættelse av Normalarbejdstid,....»⁶

I 1880-åra ble spørsmålet igjen aktuelt. Da Den Socialdemokratiske Forening ble stiftet i Kristiania i 1885, ble kravet om forbud av barnarbeid tatt opp i programerklæringen, og året etter utarbeidet foreningen et eget forslag til fabrikktilsynslov. Barn under 14 år skulle ikke arbeide i fabrikkene eller i verkstedene. De mellom 14 og 18 år skulle ikke arbeide mer enn seks timer daglig, og offentlige fabrikkinspektører skulle kontrollere at loven ble overholdt. I begrunnelsen for forslaget het det at barna tilhørte skolen og ikke fabrikkene. Hensynet til barnas helse og sedelighet ble også understreket.⁷

Dette forslaget dukket opp igjen i Det forenede norske

Arbeidere ved Grønvold fyrstikkfabrikk i Kristiania omkring 1890. En ikke liten andel av den mannlige arbeidsstokken på bildet består av barnarbeidere. Fyrstikkindustrien var en av de industrier der det arbeidet flest barn. I 1875 var 30% av arbeiderne i denne industrien barn under 15 år. Selv om antallet barnarbeidere gikk tilbake i årene som fulgte, var det fremdeles ved inngangen til 1890-tallet et betydelig innslag av barn i industrien.

Arbeiderpartis program fra 1887, riktignok i en mer utvannet form. Det ble også uttalt på møtet at arbeiderne ønsket seg «normalarbeidsdaglov, forbud mod børnearbeidet, samt indskrænkning av kvinders og unge menneskers arbeide i fabrikker og verksteder». Vedtaket ble fulgt opp på landsmøtene i 1889 og 1891. I 1891 ble kravet presisert, og møtet gikk inn for forbud mot anvendelse av barn under 14 år i fabrikker og på verksteder.⁸

Kravet fra arbeiderbevegelsen nedfelte seg også i den departementale kommisjonen som Sverdrup-regjeringen nedsatte i 1885. Kommisjonen skulle utrede «forskjellige Arbeiderne vedrørende spørsmål» og ble bredt sammensatt. For første gang ble arbeiderne representert i en offentlig kommisjon. Det var fabrikkarbeider Johansen og tollrorskarl Kjelsen, som også var medlemmer av Christiania Arbeidersamfunn. Arbeiderrepresentantene utgjorde et mindretall i kommisjonen og gikk lengst i retning av å innskrenke barnearbeidet i det forslaget som kommisjonen utarbeidet. De gikk inn for å forby alt barnearbeid for barn under 14 år.⁹

To linjer innenfor arbeiderbevegelsen møttes altså i spørsmålet om lovregulering av barnearbeid. Det var den filantropiske og den sosialdemokratiske. Begge ønsket lovregulering av barnearbeidet, men de representerte ulike syn på hvor langt loven skulle gå, og motivasjonen for å få en lov var forskjellig. Til grunn for den filantropiske lå det en konservativ, paternalistisk arbeidsgiverideologi. Ønsket om å beskytte og sørge for barnas oppvekst gikk hånd i hånd med det sosial-konservative ønsket om å holde massene i ro og komme revolusjonen i forkjøpet.

For den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen var ønsket om å regulere barnearbeidet først og fremst politisk motivert. I argumentasjonen ble motsetningen mellom arbeid og kapital trukket opp, og det ble rettet harde angrep på det rådende samfunnssystem som lot arbeidsgiverne i den kapitalistiske storindustrien drive rovdrift på mindreårige. Det var arbeidsgivernes ønske om økt profitt som hadde ført til den utstrakte bruken av barnearbeidere, og det var maskinene som gjorde dette mulig. Barn måtte forbys å arbeide i fabrikkene dersom de skulle bevare «et menneskelig Udseende», og dersom man ikke ville ha «Befolkningen paa Jorden utryddet».¹⁰ Barna tilhørte leken og skolen. Dersom barna skulle tilegne seg alle de kunnskapene som var nødvendige for at de senere skulle hevde seg i konkurransen, var det ikke noe tid til overs til å arbeide i produksjonen.

For familien var barnarbeidet ugunstig. Det var ikke noen sunn tilstand at mann, kone og barn konkurrerte med hverandre om prisen på arbeidet. Resultatet ble bare at den samlede lønn ble den samme som det en familieforsørger burde tjene alene. Og for hele arbeiderklassen var det skadelig at barn i ung alder ble benyttet til fabrikkarbeide, fordi de ville bli helsemessig svekket og forkrøpelt i industrien.¹¹

Den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen var altså klar i sin fordømmelse av det industrielle barnarbeidet. Det var et samfunnsønde som måtte utryddes. Det var arbeidet i industrien som ble diskutert. Arbeid utenfor fabrikkene ble ikke tatt opp, selv om dette arbeidet kunne være vel så hardt og belastende for barna. Når arbeiderbevegelsen tok dette standpunktet og argumenterte slik den gjorde, var den blitt inspirert til det gjennom den internasjonale arbeiderbevegelsen.

Den internasjonale arbeiderbevegelsen

Den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen var fra første stund internasjonalt orientert, og så vel den praktiske som den teoretiske politikken ble preget av det som foregikk internasjonalt.¹² Det gjelder ikke minst i spørsmålet om barnarbeid.

På den 2. internasjonales første kongress i Paris i 1889 ble følgende resolusjon vedtatt:

«Agitasjonen for en forkortet arbeidsdag, innskrenkning av kvinners og barns arbeid samt arbeiderbeskyttelseslover, har vist sig å være et middel til å utvikle klassebevissthet hos arbeiderne, hvilket er den første betingelse for at arbeiderne selv kan gjennomføre sin befrielse....»¹³ (min utheving)

Carl Jeppesen var til stede i Paris som Arbeiderpartiets utsending. Han var også partiets agitator og fremste teoretiker. Men han var neppe noen selvstendig teoretiker. I arbeidet med å utvikle et program for Arbeiderpartiet var han både dogmatisk og skjematisk i sin måte å overføre teoriene og marxismen til norsk politikk.¹⁴ Arbeiderpartiets håndtering av spørsmålet om barnarbeid er et godt eksempel på nettopp det. På partiets landsmøte i 1889 ble det fattet et helt likelydende vedtak som det i Paris uten forsøk på å omforme det til norske forhold.

Vi ser at så vel i Paris som hjemme var hovedbegrunnelsen for å agitere for arbeiderbeskyttelseslover og innskrenkning av barns og kvinners arbeid samt nedkorting av arbeidsdagen at denne agitasjonen egnet seg til å utvikle klassebevisstheten hos arbeiderne, og klassebevissthet blant arbeiderne var en

nødvendig betingelse for revolusjon og frigjøring. Det var den som skulle føre arbeiderne til bevegelsens organisasjoner.

Det kan alstå se ut som om standpunktet om å regulere barnearbeidet i industrien var mer teoretisk enn praktisk motivert, og at det var hensynet til arbeiderbevegelsens vekstmuligheter snarere enn bekymring over arbeiderfamiliens økonomiske og sosiale problemer som lå den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen på hjertet. Det teoretiske grunnlaget for dette standpunktet var den marxistiske analysen av kapitalismen. Både den nasjonale og internasjonale arbeiderbevegelsen hadde «Kapitalen» som ideologisk utgangspunkt i synet på barnearbeid.

I sin analyse av det industrielle barnearbeidet i England kom Marx også inn på de helsemessige og moralske konsekvensene av barnearbeidet. Tegningen viser barn som bærer leire i et engelsk teglverk i 1871. Lignende arbeid ble utført av barnearbeiderne i pottemakerindustrien. (Fra E. Longmate: Children at work. London 1981.)

Marxismen og barnearbeid

Marx analyserte det industrielle barnearbeidet i engelsk industri i «Kapitalen». Han hevdet at grunnlaget for barnearbeidet i industrien var de teknologiske framskrittene som maskinene og fabrikkdriften representerte. Men maskinene ble verken innført for barnas eller arbeidernes skyld. De hadde først og fremst som oppgave å øke merverdien og profitten for kapitalistene og ikke å gjøre livet lettere for menneskene. Merverdien ble blant annet økt ved at maskinene overflødig-

gjorde muskelkraften og derved gjorde det mulig for kapitalistene å benytte seg av arbeidere som hadde mindre muskelkraft og som ikke hadde en ferdigutviklet kropp, men smidige lemmer. Kvinner, barn, ja, hele arbeiderfamilien kunne innlemmes i fabrikkene uten hensyn til kjønn og alder.

Barnearbeidet skadet arbeiderfamilien på flere måter. For det første ble den skadelidende økonomisk fordi arbeidskraftens pris sank. Kvinner og barn presset familiefarens lønn ned. Men det var ikke bare lønna som sank. Politisk ble arbeiderne også skadelidende. Når kvinner og barn kom i flertall i industrien, ble arbeidernes kampkraft svekket. Den motstanden som den mannlige arbeideren i manufakturen hadde reist mot kapitalens tyranni, ble brutt ned.¹⁶

Også sosialt ble familien skadet. Kapitalen utnyttet barna gjennom foreldrene. Når fabrikklovgivningen innskrenket arbeidstida for barna, opplevde fabrikkeierne at foreldrene tok barna ut av fabrikk for å selge dem til industrigreiner der «arbeidets frihet» fortsatt rådet. Fedrene solgte hustru og barn som en slavehandler. Det var likevel ikke foreldrenes misbruk som forårsaket kapitalens utbytting av barna, men det var tvert imot den kapitalistiske utbyttingen som forårsaket foreldrenes misbruk ved at familiens økonomiske fundament var blitt rasert.¹⁷

Marx var ikke bare opptatt av de økonomiske, politiske og sosiale konsekvensene av barnearbeidet. Med like stort engasjement beskrev han de helsemessige og moralske. Han viste til den høye barnedødeligheten blant arbeiderbefolkningen i England for å vise hvordan barn, ungdom og kvinner ble fysisk ødelagt av kapitalens utbytting.¹⁸ I beskrivelsen av de moralske skadene barna pådro seg, trer borgeren og moralisten Marx klart fram:

«Det grove språket som de får høre fra de sarte barneårene, de uanstendige og skamløse skikkene som de uvitende og villfame vokser opp under, gjør dem både lovløse, ryggesløse og skjødesløse for resten av livet.»

Og verst går det ut over jentene:

«De verste følgene av dette systemet er at de unge jentene som blir brukt i dette arbeidet, som regel fra barnsben av, blir lenket til samfunnets verste pakk for resten av livet. De blir rå slyngler med et grovt språk, før naturen lærer dem at de er kvinner. Kledt i noen få skitne filler, med bena blottlagt til langt opp på lårene, med hår og fjes tilsmurt av skitt, lærer de å se med forakt på all skamfølelse og anstendighet. Under måltidene ligger de utstrakt på marken og kikker

på guttene som bader i kanalen i nærheten. Når dagens tunge arbeid endelig er over, så tar de på litt finere klær og blir med mennene i skjenkestuene.»¹⁹

Marx hevder altså at et av de mest karakteristiske trekk ved den kapitalistiske produksjonsmåten er at den trekker kvinner, barn og ungdom inn i arbeid som før bare menn har utført. Kapitalisten utbytter ikke lenger bare arbeideren, men også hans kone og barn, og denne utbyttingen bryter ned arbeiderklassens motstandskraft, lønn, helse og moral. Arbeiderfamilien går i oppløsning sosialt og økonomisk.

Det er mye ved denne analysen av det industrielle barnearbeidet som trenger en kritisk kommentar.

For det første understreket Marx at det industrielle barnearbeidet representerte noe nytt og et brudd i utviklingen. Det var et resultat av den industrielle revolusjonen, og det var den nye maskinteknikken som la grunnlaget for at barna kunne anvendes i industriarbeid.

Nyere undersøkelser av det industrielle barnearbeidet i engelsk, amerikansk og svensk industri understreker kontinuiteten i utviklingen.²⁰ Det industrielle barnearbeidet var i tråd med den førindustrielle kultur og tradisjon og representerte en fortsettelse av det arbeidet som hadde funnet sted både i jordbruket og i førindustriell industri og manufaktur.

Videre viser disse undersøkelsene at barna fantes på områder i industrien der maskinteknikken enda ikke var innført. Barna var tilleggsarbeidskraft og utførte manuelt arbeid eller var hjelpere for den voksne arbeidskraften. De håndterte ikke maskinene. Etter hvert som maskinene ble innført på stadig flere områder, ble barna overflødige.²¹

Under den industrielle revolusjonen fortsatte den tradisjonelle kulturen inn i det nye industrisamfunnet og forandret seg bare langsomt. Familien opphørte å være en produksjonseenhet, men fortsatte å være organisert som en økonomisk enhet, og vi finner, som Marx riktig påpeker, at hele familier ble trukket inn i fabrikkene. Men det skjedde ikke bare på industriens eller kapitalens premisser. Industrien tilpasset seg familien og omvendt i et fleksibelt system. Den fleksibiliteten og kontinuiteten i forholdet mellom familien og industrien så ikke Marx. Han analyserte det industrielle barnearbeidet strukturelt og betegnet det ensidig som et grovt utslag av kapitalens utbytting av arbeidskraften og griske jakt på økt profitt. I sin iver etter å bekjempe kapitalismen gikk derfor Marx inn for å få barna ut av fabrikkene for på den måten fjerne et av de mest negative utslagene av denne produksjonsmåten. Slik kom

Marx til å legge et teoretisk grunnlag for utviklingen av den enmannsforsørgede familien også innenfor arbeiderklassen, en arbeiderfamilie som etterhvert skulle få sterke likhetstrekk med den borgerlige familien i den måten den ble organisert på. Fellesforsørgelsen innenfor arbeiderfamilien ble bygget ned, og grunnlaget for det sosiale fellesskapet som den gjensidige forsørgelsen hadde skapt, ble undergravet. Men denne nedbyggingen skjer ikke uten protester.

Arbeiderfamilier i protest

Det marxistiske synet på barnarbeid var ikke hele arbeiderklassens syn. Det var først og fremst arbeiderbevegelsens, og den hadde ikke arbeiderfamiliene med seg i dette. Det kunne blant andre fabrikkinspektøren for det sønnenfjeldske distrikt vitne om. I 1897 het det i innberetningene til inspektøren fra de stedlige tilsyn at fabrikktilsynsloven var godt gjennomført, og at arbeiderne var enige om at lovens påbud om sikkerhetsordninger var nyttige, men:

«de er misfornøiede med, at der nægtes dem Adgang til at medtage sine Børn paa lættre Arbeider under Forældrenes Opsigt i Stedet for at lade dem gaa ledige og blive fristet til all mulig Usikkerhed.»²²

Denne misnøyen førte i stor utstrekning til at loven ble omgått.

*Arbeiderfamiliene fungerte som en økonomisk enhet. Denne tegningen viser en engelsk arbeiderfamilie i ferd med å lage fyrstikkesker som hjemmearbeid. Flere av familiemedlemmene har sikkert en lang arbeidsdag i fabrikken bak seg. Scenen kunne like gjerne ha utspilt seg i en norsk arbeiderfamilie i 1880-årene. Liming av fyrstikkesker var en vanlig form for hjemmearbeid, som til og med de aller yngste i familien kunne være med på. (Fra E. Longmate: *Children at work*. London 1981.)*

Barnearbeidere ved Christianus Sextus gruve på Røros i 1890. Som nummer 3 fra venstre i bakerste rekke (med 2 kryss) står Johan Falkberget, som allerede som gutt begynte å arbeide i gruva. Det var fra gruvemiljøet på Røros han senere skulle hente handlingen til de mest kjente av sine bøker. Flere av Falkbergets slektninger arbeidet også i gruva, og faren (markert med 3 kryss) og onkelen (markert med 1 kryss) er med på bildet. Gruvearbeiderne på Røros satte i 1893 i gang en underskriftsaksjon for å få Stortinget til å vedta en dispensasjon fra fabrikktilsynslovens bestemmelser om barnearbeid.

Arbeidernes egne beretninger viser det. Når fabrikktilsynet var i anmarsj, ble det varslet om det på forhånd, og ungene fikk anledning til å gjemme seg. Det fortelles også om at det ble løyet på alderen. Edvard Bull hevder at på grunnlag av omfanget av slike opplysninger i arbeiderminnematerielet kan det slås fast at innenfor sagbruks- og treforedlingsindustrien ble loven på dette punktet like ofte brutt som overholdt.²³ Det er viktig å merke seg at det var i sagbruks- og treforedlingsindustrien at det var flest barn. Omgåelse av loven var mulig fordi såvel arbeiderfamiliene som arbeidsgiverne var interessert i å opprettholde barnearbeidet, og fordi lovens kontrollapparat var svakt. Man kan tenke seg at denne uformelle protesten i form av omgåelse av loven gjorde seg gjeldende også innenfor andre bransjer.

Arbeiderfamilienes ønske om å opprettholde barnearbeidet ga seg også uttrykk i mer direkte aksjon. I 1893 satte gruvearbeiderne på Røros i gang en underskriftsaksjon for å få Stortinget til å vedta en dispensasjon fra fabrikktilsynslovens bestemmelser om barnearbeid. 144 familiefedre undertegnet et brev til Stortinget der de ba om at innskrenkningene av

barnearbeidet ikke skulle gjelde for det arbeidet som ble kalt for håndvasking, som foregikk hver sommer og hadde foregått i uminnelige tider ved gruvene på Røros. Arbeidet besto i å pille ut småmalm fra grushaugene.

Familiefedrene begrunnet søknaden sin med at slikt arbeid hadde barna på Røros alltid utført. De hadde ikke tatt skade av det, og familienes økonomi var blitt styrket:

«En meget stor del av undertegnede familiefedre har selv i sin tid som barn fulgt sine fedre på gruben til dette arbeid, og vi har hit inntil stadig hver sommer hatt våre barn med oss hertil. Arbeidet er lett og foregår i friluft, men under tak, og har vi herved hatt et stadig godt tilskudd til vår fortjeneste, da gutter like ned til 8 à 10 år har kunnet tjene fra kr. 20 til kr. 40 om måneden i løpet av sommeren. Besøket av skolen har heller ikke vært forsømt av den grunn, da arbeidet nettopp foregår i de måneder da skolen har fri. For mange av oss, der sitter med stor familie og hvor der er mange munnar å mette, er denne lovens bestemmelse aldeles ruinerende i økonomisk henseende. Vi har selv, som overfor sagt, i mange år som barn deltatt i dette arbeidet uten å ha hatt noen men derav, og skal det være vanskelig om ikke umulig å påvise at våre barn i det hele de yngste som har deltatt deri, noensinne har tatt skade derav. Tvert imot er barnene i tide blitt vennet til å benytte sin tid på god måte i stedet for å ligge hjemme og intet bestille. For mange av oss vil lovens bestemmelse være til ubotelig skade og kan ha til følge at vi må søke hjelp og understøttelse.»²⁴

Småguttene som sorterte malm i plukkhuset, ble gjerne kalt «vaskarryss». Bildet er tatt ved Folldal Verk i 1912. Ved en tilleggslov, som ble vedtatt av Stortinget i 1894, ble det gitt adgang for barn mellom 12 og 14 år til i skoleferien å arbeide med håndvaskingen ved bergverkene opptil ni timer daglig.

Denne søknaden fikk bred støtte fra Ålen herredsstyre, Røros formannskap, distriktslegen, stortingsmennene fra Søndre Trondhjems Amt, det stedlige fabrikktilsyn og fabrikkinspektøren i det vestenfjelske og nordenfjelske distrikt. Protesten resulterte i at Stortinget vedtok en tilleggslov 21. juli 1894 som ga adgang for barn mellom 12 og 14 år i skoleferien å arbeide med håndvaskingen ved bergverkene opptil ni timer daglig, og de fikk lov å arbeide mellom kl. 20 og kl. 6, de timene som loven regnet for natt.²⁵

Ennå så seint som i 1906 kunne liknende protester dukke opp. 235 familier på Vålerenga protesterte overfor Stortinget mot forslag om utvidet lesetid fordi de trengte ungene til arbeid.²⁶

Arbeiderfamiliene uttrykte altså sin motstand mot lovforbudet av barnarbeid i industrien ved formelle og uformelle protester. Tilsammen var omfanget av disse protestene betydelig og vitner om en utbredt misnøye med loven blant arbeiderfamiliene. Når arbeiderfamiliene inntok et slikt standpunkt til barnarbeidet, var det ikke bare fordi familiene trengte det økonomiske bidraget som barnas lønn representerte. Forklaringen ligger like mye i tradisjon og kultur innenfor arbeiderklassen. Arbeidet ble sett på som oppdragende, og alle familiemedlemmer skulle bidra til den felles forsørgelsen. Denne kulturen ville familiene forsvare.

Jeg skal gi et eksempel på hvordan familien fungerte som en økonomisk enhet. Familien er en sagbruksfamilie fra Ulefoss i slutten av forrige århundre.

Familien Isaksen

I folketellingen av 1891 finner jeg familien Isaksen fra Ulefoss, ei lita industribygd midt i Telemark. Familiefaren het Isak, sagbrukssmed på Ulefos Sagbrug, 55 år. Han var gift med Marte Kerstine, husmor, 49 år. De hadde fem barn, som alle bodde hjemme. Jørgen, 24 år, vareldst. Han var sagbrukssmed som faren. Broren Anders var 21 år og smeddreng. Ingeborg var 18 år og tjenestejente på Ulefos Hovedgård. Hanne, 14 år, og Johanne Marie, 10 år, var hjemmeværende.²⁷

Ved siden av å være sagbrukssmed hadde Isak kontrakt på en husmannsplass under hovedgården. Familiens livsgrunnlag besto dermed av en todelt økonomi: delvis et pengehushold basert på lønnsinntektene fra sagbruket og delvis et sjølforsyningshushold basert på produksjon av varer for eget forbruk på grunnlag av en jordlapp og noen husdyr. Denne todelte økonomien var vanlig blant arbeiderfamiliene på Ule-

foss, men den var også vanlig blant arbeiderfamilier ellers på bygdene og i byene.

I familien Isaksen bidro alle til familieforsørgelsen ved å delta i arbeidet. Innenfor sjølforsyningshusholdet var arbeidet organisert som hjemmearbeid og omfattet så vel produktive, som reproduktive oppgaver og vedlikehold. Det var utearbeid, innearbeid og omsorgsarbeid. Det var Marte og de hjemmeværende barna som hadde ansvaret for hjemmearbeidet. Jorda og dyra ga familien Isaksen et relativt sikkert utkomme fra år til år. Det representerte et stabilt innslag i en familieøkonomi der lønnsinntektene kunne svinge med konjunktur-ene. Nøkkelen til en bedre levestandard i arbeiderfamilien lå derfor nettopp i sjølforsyningshusholdet.

Sjølomjentene tidvis hadde lønnet arbeid som tjenestejenter på Hovedgården, kom familien Isaksens lønnsinntekter hovedsakelig fra Ulefos Sagbrug, og sagbruksarbeid var mannsarbeid. Isak var som sagt smed på sagbruket, og i 1880 fikk han med seg begge sønnene, Jørgen og Anders, på saga. Jørgen var da 13 år og Anders 10 år.

Jørgen gikk ut i fulltids arbeid. Han arbeidet 12 timer om dagen og 26 dager i måneden hele året rundt bortsett fra den tida saga sto. Det var fra jul til slutten av februar. Arbeidsdagen begynte klokka seks om morgenen og varte til seks om kvelden, og det var tre hvilepauser på til sammen to timer. Jørgen arbeidet også skift. Skiftet begynte klokka seks om kvelden og gikk til seks om morgenen. Lørdag ettermiddag og søndag var fri. Jørgen fikk 80 øre dagen. Det ga en månedslønn på ca. 20 kroner og en årslønn på nærmere 200 kroner. Anders arbeidet ikke full tid da han begynte på saga som tiåring. Han var til og fra noen dager i måneden. Da han var 12 år, ble han fulltidsarbeidende med en lønn på 80 øre dagen og en årslønn som sin bror på ca. 200 kroner.²⁸

Jørgens og Anders' lønn gikk inn i familiens felleskasse, og foreldrene rådde over barnas inntekter. I 1882 hadde familien Isaksen en totalinntekt på 1000 kroner i året. Jørgen og Anders tjente til sammen 400 kroner og sto for 40 % av familiens lønnsinntekter.

I familien Isaksen var alles bidrag til familieøkonomien viktige. Alle bidro til den felles forsørgelsen innenfor et system der kjønn, individuelle forutsetninger og livssyklusen til den enkelte og familien bestemte tid, sted og omfang av arbeidet. Systemet fungerte antagelig ikke uten motsetninger, og når det oppsto konflikter mellom den enkeltes ønsker og familiens behov, var familiens behov overordnet. Men både

i det lønnede og i det ulønnede arbeidet var barnas bidrag til familieøkonomien betydelige, og for familien Isaksen betydde disse bidragene at familien hadde et relativt godt levebrød.

Familien Isaksen, som de mange arbeiderfamilier i bygd og by i forrige århundre, var tradisjonelt en produksjons- og arbeidsenhet. Rundt denne enheten eksisterte et sett av normer som endret seg bare gradvis og seinere enn endringene i produksjonen. Familien var derfor en stabiliserende faktor i et samfunn som var i endring.

Under industrialiseringen mistet familien etter hvert sin rolle som produksjonsenhet, men den fortsatte som en arbeids-enhet og økonomisk enhet sjøl om hushold og arbeidsplass ble atskilt. Alle familiemedlemmene fortsatte å bidra til fellesforsørgelsen. Familiens levebrød var et fellesprosjekt og avhengig av alle familiemedlemmenes aktive deltakelse. Deler av familien arbeidet sammen, og barna arbeidet ofte under foreldrenes oppsikt. Arbeidet utenfor hjemmet og husholdsarbeidet gikk inn i en integrert enhet. Familien fortsatte å fungere tradisjonelt og var den primære økonomiske enheten i en tidlig fase av industrialiseringen.

Innenfor denne tradisjonelle kulturen der den enkeltes bidrag var vesentlige i en familieøkonomisk sammenheng, fikk alle familiemedlemmene en posisjon i kraft av sitt arbeid. Barnas bidrag til familieøkonomien ga også dem en viktig posisjon i familien og i det samfunnet som omga den. Barna ble tidlig voksne og ansvarsbevisste og fikk nok som denne tiårige gutten som arbeidet på ei sag i Ytre Namdal, en følelse av å være til nytte:

«Lønna var for min del kr. 0,75 pr. dag. Da sesongen var slutt og jeg fikk oppgjør, hadde jeg kr. 60 til gode. Bestyreren betrodde meg nesten ikke å gå hjem med pengene. Jeg ble nesten på gråten, men til slutt fikk jeg dem. Da jeg kom hjem, sa jeg til far: «Nå går vi og kjøper bomullstøy til bukse og trøye til meg.» Det kom på 7-8 kroner. «Resten skal du få til avbetaling på butikkgjelden.» Jeg tenkte meg at ved dette skulle vi igjen få kreditt, og det viste seg å holde.»²⁹

Konklusjon

I et tidligere arbeid om barnearbeid i norsk industri tok Edvard Bull opp motsetningen mellom ulike grupper i arbeiderklassen når det gjaldt spørsmålet om barnearbeid i industrien:

«Det er her en eiendommelig motsetning i dette at den organiserte arbeiderbevegelsen tar ett standpunkt, mens de direkte interesserte

arbeiderne - de som hadde barn i den aktuelle alderen - temmelig mannjamt tar et annet. Delvis beror nok dette på at lederne for arbeiderbevegelsen hadde videre horisont enn gjennomsnittsarbeideren, at de innså at barnearbeidet på lengre sikt holdt lønnsnivået nede, svekket hele arbeiderklassen, hindret skolegangen og dermed arbeiderklassens sosiale oppdrift. Men delvis beror det kanskje også på at arbeiderbevegelsens ledere i forholdsvis stor utstrekning var ungarer eller folk med liten forsørgelsesbyrde - det var mest bare slike folk som dengang hadde det overskudd av tid og krefter som skulle til for å drive med politikk og organisasjonsarbeid. Og ungkarene var iallfall interessert i å bli kvitt barnearbeidet; for dem virket det jo bare som lønnspress.»³⁰

Bull reiste her en interessant problemstilling som senere ikke er blitt utdypet i arbeiderhistorien. Denne artikkelen er ment som et bidrag til en slik utdyping.

Det er grunnlag for å konkludere med at det fantes motsetninger mellom ulike grupper innenfor arbeiderklassen i synet på barnearbeid. I likhet med Bull tror jeg at en viktig del av forklaringen på denne motsetningen ligger i rekrutteringen til arbeiderbevegelsens ledersjikt. Når lederne i arbeiderbevegelsen var unge, ugifte menn, utgjorde de en gruppe som sosialt og økonomisk sto fjernt fra arbeiderfamilien. Det ble ikke arbeiderfamiliens hverdag som var utgangspunktet for den unge, norske arbeiderbevegelsen da den skulle utforme sin politikk for arbeidslivet. Den orienterte seg heller mot den internasjonale arbeiderbevegelsen der teoriene var utviklet og erfaringene med å bygge arbeiderbevegelsen var kommet lenger.

Det teoretiske grunnlaget ble innhentet utenfra, og utfra dette ble målene definert. Dette forhindret ikke at det innenfor arbeiderbevegelsen fantes ulike oppfatninger og motiver for hvorfor det industrielle barnearbeidet burde forbys. Som vi har sett, ble så vel moralske, humanitære og filantropiske argumenter brukt, samt argumenter som uttrykte et sosialt oppdriftsmotiv på vegne av arbeiderklassen. Men felles for disse motivene og det teoretiske utgangspunktet, var at de dro i samme retning, nemlig i retning av fabrikktilsynsloven av 1892 og forbud mot barnearbeid.

Slik kom arbeiderbevegelsen til å stå for en politikk som skulle bidra til omdanningen av arbeiderfamilien til en borgerlig familieform og til å føre arbeiderklassen inn i den enmannsforsørgede og økonomisk sett patriarkalske familien, der kvinner og barn var avhengige av familieforsørgeren. Familien endret seg, i Joan Scotts terminologi, fra en familielønnsøkonomi til en familieforbrukerøkonomi.³¹ Re-

lasjonen mellom familiemedlemmene ble endret. Kvinnene ble produsenter og omsorgsarbeidere, og barna ble fanget opp av utdanningsreformene. De individuelle strategiene fikk etter hvert større plass.

Man kan derfor si at industrialiseringen førte til arbeiderfamiliens sammenbrudd, men den brøt ikke først og fremst sammen som et resultat av industrikapitalens utbytting av familiemedlemmenes arbeidskraft, slik Marx hevdet. Familien brøt sammen som en arbeidsmessig og økonomisk enhet fordi familiemedlemmene mistet sin posisjon i arbeidet.

Det er mange faktorer som må trekkes inn for å forklare denne utviklingen. Det er viktig å understreke at den teknologiske og økonomiske utviklingen i arbeidslivet er grunnleggende. Arbeidslivet ble ytterligere oppdelt og spesialisert, den teknologiske utviklingen rasjonaliserte bort barna fra arbeidet, og økonomisk framgang gjorde den enmannsforsørgede familien mulig. Men ideologiske faktorer må også trekkes inn. Loven av 1892 hadde antagelig på lengre sikt en begrensende effekt på barnearbeidet, og arbeiderbevegelsens agitasjon mot det industrielle barnearbeidet hadde trolig en vesentlig betydning for nye holdninger til barn, arbeid og familien innenfor arbeiderklassen. Det viste seg også at etter hvert kom arbeiderbevegelsens offisielle politikk til å prege opinionen innenfor hele arbeiderklassen.

Arbeiderbevegelsens politikk på dette området var trolig ikke resultat av en bevisst patriarkalsk strategi. Ledelsens sammensetning, forholdet til den internasjonale arbeiderbevegelsen og til teoretiske spørsmål, i tillegg til det faktum at arbeiderklassen var sammensatt av ulike grupper med motstridende interesser, alt dette førte til at bevegelsen ikke var i stand til å fange opp og føre en politikk som var i tråd med arbeiderfamiliens ønsker og behov. Arbeidervernet skulle være hele klassens vern, men sett fra arbeiderfamiliens synsvinkel og sett i et familiehistorisk perspektiv ble det først og fremst et vern av arbeiderbevegelsens interesser.

Noter

1. Ot.prp. nr. 15 1883, s. 78
2. E. Schrumpf, «Var gamle dager gode for barn?» i: *Barn* nr. 1 1988, s. 20
3. E. Schrumpf, «Barnearbeiderne i norsk industri - hvorfor forsvant de?» i: *Historisk Tidsskrift* nr. 1-1990, s. 72
4. A.L. Seip, *Sosialhjelpstaten blir til*, Oslo 1984, s. 109
5. S. Chr. Høvik, *Barnearbeidet i norsk industri og statsmyndighetenes forsøk på å regulere dette arbeidet i tidsrommet ca. 1870-1890*. Hovedoppgave i historie. UIB. 1976, s. 60

6. *Arbeidernes Røst*, nr. 2, 1873. Sitert etter Høvik, s. 63
7. Høvik, s. 214
8. Samme sted, s. 215
9. E. Bull, *Arbeidervern*, Oslo 1953, s. 52
10. *Vort Arbeide*, 19. september, 1885
11. *Socialdemokraten*, 30. januar 1886. Foredrag av Chr. Holtermann Knudsen om arbeiderbeskyttelseslov
12. Oscar Torp, «Partiet og internasjonalen», i: Edv. Bull (red.), *Det Norske Arbeiderparitet 1887-1927*, Oslo 1927, s. 21
13. Samme sted
14. E. Bull, *Arbeiderklassen i norsk historie*, Oslo 1947, s. 144, 145
15. K. Marx, *Kapitalen*, Bo Cavefors Bokförlag, Uddevalla, 1969, s. 340-342
16. Samme sted, s. 349
17. Samme sted, s. 344-345
18. Samme sted
19. Karl Marx, *Kapitalen*, første bok, del 3, forlaget Oktober, Oslo 1983, s. 116
20. P. Bolin-Hort, *Work, Family and the State. Child Labour and the Organization of Production in the British Cotton Industry, 1780-1920*, Lund 1990. T.K. Hareven, *Family Time & Industrial Time*, Cambridge 1982
21. L. Olsson, *Då barn var lønsamma*, Borås 1980
22. Fabrikkinspektørens indberetning 1897. Fabrikktilsyn, 2. indrekontor, pakke 3, Riksarkivet
23. E. Bull, «Barnarbeid i norsk industri», i: *Nordisk Tidsskrift*, 1953, s. 109
24. E. Bull, *Arbeidervern gjennom 60 år*, s. 86, 87
25. Samme sted
26. K. Kjeldstadli, *Den delte byen. Oslo bys historie*, bd. 4, Oslo 1990, s. 324
27. Folketellingen for 1891, Sagbrukets tellingskrets, Holla
28. Lønningslister for Ulefos Sagbrug, 1880-1900
29. E. Bull, *Arbeidervern*, s. 32
30. E. Bull, «Barnarbeid i norsk industri», s. 110
31. L. Tilly and J. Scott, *Women, Work and Family*, 1978